

TAXILALIYA – NUTQ TEMPI BUZILISHINING BELGILARI UNING KELIB CHIQISHI VA BARTARAF ETISH USULLARI

Islomova Ozoda Sayfiddinovna

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti Maxsus pedagogika kafedrası o'qituvchi

Esirgapova Sadoqat

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti Maxsus pedagogika kafedrası

Defektalogiya (logopediya) yo'nalishi talabasi

Anotatsiya: Nutq -bu odamni ma'lum bir shaxs sifatida anglash uchun vosita hisoblanadi. Inson nutqi qanchalik ravon, aniq, sof bo'lsa biz uni shunchalik yaxshi tushunib anglaymiz. Ushbu maqolada taxilaliya, uning insonda nomoyon bo'ladigan belgilari, hayot tarziga ta'siri qanday ekanligi va bu nuqsonning kelib chiqish sabablari, shu bilan birga eng asosiysi taxilalik insonlar bilan olib boriladigan ishlar bosqichma- bosqich yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: nutq, taxilaliya, bradilaliya, ritm, nutq tempi.

Nutq- insonlarning bir-biri bilan fikr almashish, munosabatini bildirish, axborot almashish uchun muhim vosita hisoblandi. Nutq orqali biz o'z his tuyg'ularimizni ifoda etish bilan birgalikda, o'zgalarga ta'sir etish qobiliyatiga ega bo'lamiz. O'z navbatida nutqdagi kichik o'zgarishham biz ifodalamoqchi bo'lgan narsani buzib yuborishi mumkin. Taxilaliya-nutq tempining tezlashuvi. Bradilaliya nutqning sekinlashuvi hisoblanadi. Taxilaliya haqida bir qancha olimlar o'zlarining fikrlarini bildirib o'tishgan. Birinchi marta taxilaliyani Yu.A.Florenskaya 1934-yilda nutq buzilishining mustaqil shakli sifatida ajratdi. Taxilaliya quyidagi belgilar bilan xarakterlanadi: keskin fonetik va simptomatik buzilishlarsiz, nutqning nonormal tezlashning tempi bir sekunda 10-20 tovush o'rniga 20-30 tovush talaffuz qilinadi. Nutq haddan tashqari tezligi bilan ajralib turadi. Shoshilinchda nutqiy diqqat buzilishi, tutilishlar, takrorlashlar, ichida qolib ketishlar, so'z, bo'g'inlar o'rnini almashtirishlar, gaplarni buzish, jummalarni noaniq talaffuz qilish va shu kabi holatlar yuzaga kelishi mumkin. Nutqiy bo'lmagan simptomatika umumiy matorika vegetativ nerv sistemasi, psixik jarayonlar, hissiy-irodaviy soha buzilishlarida, xulq-atvor kamchiliklarida nomoyon bo'ladi. Taxilaliyali odamda umumiy harakatlar tempi buziladi: harakatlari tez va shiddatli bo'ladi. Motor notinchlik hatto uyqu vaqtida ham anqlanadi, bolalar to'shakda uyoqdan buyoqqa o'grilaveradilar. Diqqati turg'un bo'lmaydi, bir obyektidan boshqasiga o'tishi yuqori darajada, ko'ruv, eshituv va motor xotirasi yetarli miqdorda bo'lmaydi. Fikrlar oqimi uni artikulatsiyalashdan tezroq kechadi. Taxilaliyali bolalar jizzaki, tez qo'zg'aluvchan bo'ladi. Taxilaliyaning kelib chiqish sabablari va mexnizmlari sifatida somatik, psixogen omillarni va odatlarni keltirishimiz mumkin. O'tkazilgan nevrologik tadqiqotlar miyanig fiziologik va anatomik o'zgarishga uchraganini ko'rsatadi. Bu yo prenatal buzilishlar ekanligini yo ular konstitutsional xususiyat bo'lib nasldan naslga o'tganligini anglatadi.

Taxilaliyani bartaraf etishda quyidagilarni tarbiyash ko'zda tutadi:

- a) sekin, osuda, ravon, qat'iy ritmik nafas va ovoz hosil bo'lishini;
- b) shoshmaddan ritmik o'qishni;

- d) xotirjam ritmik tartibga solinganutqni;
- e) nutqiy va umumiy xatti-harakatlar jarayonida jamoagsogʻlom qarashni;
- f) nutqqa qaratilgan umumiy va eshituv diqqatini.

Taxilaliyali bola yoki katta shaxsning nuqsonini bartaraf etishda ularning qaytalanishini hisobga olgan holda ishlar bosqichma-bosqich amalga oshiriladi. Birinchi bosqich- sukut saqlash hidobladi. Bunda mashgʻulotlardan tashqari holarda iloji boricha sukut saqlash kerak boʻladi. Faqatgina eng muhim boʻlgan jumlar bilan chegaralandi. Ikkinchi bosqich – sekinlashgan nutqni shakllantirish mobaynida baland talaffuzni yoʻlga qoʻyish hisoblandi. Avval logoped tomonidan oʻqish namuna beradi, soʻng bolalar navbatma-navbat har kimning oʻqishi tahlil qilib chiqiladi. Har bir mashgʻulot nutqiy mashqdan boshlanadi 30 yoki 50gacha sanash, soʻng shugʻullanuvchilarning birining rahbarligida yakka va guruhli mustaqil nutqiy ish olib boriladi. Undan tashqari ulardagi barcha xatti-harakatlarni sekinlashtirish tavsiya etiladi.

Uchinchi bosqich-bayon qilingan fikrlarni tahrir qilish, koʻzlangan mazmun boʻyicha jumalarning toʻgʻriligi ustida ish olib boriladi. Bunda aynan bir jumlaning turlicha holatdagi talaffuzini mashq qildirish. Toʻrtinchi bosqich-guruhli hikoya ustida ishlash. Oʻz doʻstini diqqat bilan eshita turib, har bir kishi hikoyaga kutilmaganda qoʻshiladi. Bunda oʻziga oʻzi sekin oʻqish qoʻshiladi, bu esa ogʻzaki nutqqa intizomlashgan va sekinlashgan taʼsir koʻrsatadi. Bu bosqichda nutq ustida yakka ishlashga koʻp vaqt ajratiladi, logopedik kabinetdan tashqari, individual va jamoa bilan funksional mashqlar oʻtkaziladi. Funksional mashqlar koʻchada, doʻkonda, pochtda, transportda va boshqa joylardagi dialoglar koʻrinishida boʻladi. Beshinchi yakunlovchi bosqich- jamoat oldiga chiqishga tayyorgarlik. Bunda oʻquvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holatda matn tanlanadi. Insonning xatti-harakatlar odati, nutq tempi mustaqil yakka va frontal mashgʻulotlarda ishlanadi. Oʻquvchilarning chiqishlari magnitafon tasmasiga yoziladi, eshitib koʻriladi, mazmuni va tashqi bezatilishi boʻyicha tahlil qilinadi.

Kurs davomiyligi 2,5-3 oy. Agar bu vaqt yetarli boʻlmasa, tanaffusdan soʻng mashgʻulotlarni 4-6 oy mobaynida davom ettirish tavsiya qilinadi. Logopedik mashgʻulotlardan soʻng, toʻgʻri nutq malakalarini keyinchalik mustaqil mustahkamlashga yoʻnalish beriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. M.Y Ayupova Logopediya – M , 2007, 302,304,316,317 b
2. L Moʻminova. M Ayupova Logopediya –T 1993
3. Moʻminova Tutilib gapiruvchilar uchun qoʻllanma – T 1980
4. Joʻrayeva S. Bolalarda nutq tempining buzilishi va bartaraf etishning korreksion usullari.